

UNIVERSITATEA „NICOLAE TITULESCU”

FACULTATEA DE DREPT

ȘCOALA DOCTORALĂ

TEZĂ DE DOCTORAT

**LEGITIMA APĂRARE ȘI PROVOCAREA ÎN
REGLEMENTAREA NOULUI COD PENAL.
CONEXIUNI ÎN TEORIE ȘI PRACTICA JUDICIARĂ**

REZUMAT

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC

Prof. univ. dr. VASILE DOBRINOIU

DOCTORAND

HĂRĂTĂU LAMYA – DIANA

București

2015

CUPRINS

ABREVIERI

CAPITOLUL I REGLEMENTAREA INSTITUȚIEI LEGITIMEI APĂRĂRI ÎN NOUL COD PENAL

SECȚIUNEA I Generalități privind instituția legitimei apărări

§1. Introducere în studiul legitimei apărări și a scuzei provocării

§2. Evoluția istorică a instituției legitimei apărări

§3. Fundamentul instituției legitimei apărări în perspectivă istorică. Trecut și prezent.

§4. Controverse în doctrină privind obiectul legitimei apărări

SECȚIUNEA a II-a Analiză comparativă a instituției legitimei apărări prevăzute în Codul penal anterior și noul Cod penal

§1. Legitima apărare în ipoteza prevăzută de art. 19 alin. (2) din noul Cod penal și cea prevăzută de art. 44 alin. (2) din Codul penal anterior

§2. Legitima apărare în ipoteza prevăzută de art. 19 alin. (3) din noul Cod penal și cea prevăzută de art. 44 alin. (2¹) din Codul penal anterior

§3. Legitima apărare în ipoteza prevăzută de art. 44 alin. (3) din noul Cod penal și transformarea acesteia într-o cauză de neimputabilitate de către legiuitorul noului Cod penal

§4. Efectele juridice ale legitimei apărări

SECȚIUNEA a III-a Legitima apărare în situații speciale

§1. Problema existenței sau a inexistenței legitimei apărări în situația în care atacul ar proveni din partea unui reprezentant al autorității de stat

§2. Problema rezolvării apărării în cazul legitimei apărări prin fuga celui atacat sau evitarea în alt mod a ripostei sale în legitimă apărare.

§3. Dacă în cazul atacului specific legitimei apărări se poate face o apărare și din culpă?

§4. Riposta deviată (error in personam/aberatio ictus) în cazul apărării

§5. Poate exista legitimă apărare la legitimă apărare?

§6. Poate exista legitimă apărare reciprocă?

§7. Poate exista o premeditare a apărării în cazul legitimei apărări?

§8. Legitima apărare și starea de necesitate

CAPITOLUL II CONEXIUNEA DINTRE LEGITIMA APĂRARE – CAUZĂ JUSTIFICATIVĂ – ȘI SCUZA PROVOCĂRII – CIRCUMSTANȚĂ ATENUANTĂ LEGALĂ – ÎN DREPTUL PENAL ROMÂN

Secțiunea I Instituția scuzei provocării în reglementarea noului Cod penal

§1. Rolul circumstanțelor atenuante în mecanismul individualizării pedepsei

§2. Scuza provocării, circumstanță atenuantă legală

§3. Evoluția istorică a instituției scuzei provocării

§4. Instituția scuzei provocării în reglementarea noului Cod penal

§5. Aspecte comparative între instituția legitimei apărări și instituția scuzei provocării

Secțiunea a II-a Scuza provocării și alte instituții ale dreptului penal

§1. Recidiva la provocare

§2. Legitima apărare și scuza provocării

§3. Poate exista provocare din culpă?

§4. Poate exista provocare la provocare?

§5. Scuza provocării și premeditarea

CAPITOLUL III LEGITIMA APĂRARE PRIVITĂ DIN ALTE PERSPECTIVE

§1. Legitima apărare și Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Teorie și practică judiciară.

§2. Legitima apărare, studiu de caz

§3. Legitima apărare și scuza provocării în dreptul penal comparat european și internațional

§4. Concluzii și propuneri de lege ferenda

BIBLIOGRAFIE

ABREVIERI

art.	- articol
alin.	- alineat
alin.fin.	- alineat final
C.A.	- Curtea de Apel
C.D.	- Culegere de decizii ale Tribunalului Suprem
Col.pen.	- Colegiul penal
CEDO	- Convenția Europeană a Drepturilor Omului
CrEDO	- Curtea Europeană a Drepturilor Omului
C.S.J.	- Curtea Supremă de Justiție
ed.	- Editura
J.N.	- Revista Justiția Nouă
L.P.	- Revista Legalitatea Populară
M.Of.	- Monitorul Oficial
op.cit.	- operă citată
p.	- pagina
R.D.P.	- Revista de Drept Penal
R.R.D.	- Revista Română de Drept
S.C.J.	- Revista Studii și Cercetări Juridice
T.S.	- Tribunalul Suprem
T.S.col.pen.	- Tribunalul Suprem, colegiul penal
T.M.B.	- Tribunalul Municipiului București
T.M.B.s II pen.	- Tribunalul Municipiului București, secția a II-a penală
Vol.	- volumul

Prin prezenta lucrare ne-am propus să cercetăm legitima apărare și scuza provocării, acestea reprezentând unele dintre cele mai importante instituții reglementate de legiuitorul Codului penal încă din antichitate.

Instituția legitimei apărări este strâns legată de teoria infracțiunii, deoarece incidența ei atrage înlăturarea caracterului penal al faptei și, pe cale de consecință, înlăturarea răspunderii penale. Apreciem că din această perspectivă studiul legitimei apărări trebuie aprofundat. Faptul că în jurisprudență s-a observat de-a lungul vremii că instanțele au întâmpinat dificultăți în a da efect uneori legitimei apărări în anumite spețe, ne-a determinat să realizăm o analiză complexă a condițiilor care trebuie îndeplinite în privința sa, deoarece soluțiile contradictorii pronunțate au adus atingere în unele cazuri libertății persoanei.

De asemenea, alegerea obiectului de studiu al acestei lucrări a avut la bază și similaritățile ce există între instituția legitimei apărări, cauză justificativă și de neimputabilitate, și instituția circumstanțelor atenuante legale, mai precis, a scuzei provocării. Am arătat că aceste similarități aparente pot crea uneori confuzii în soluționarea unor spețe, drept pentru care am considerat benefică și oportună analiza inclusiv a condițiilor de aplicare a scuzei provocării.

Totodată am abordat într-o manieră exhaustivă aspecte care prezintă dificultăți de aplicare la nivel practic cum ar fi cele referitoare la existența sau nu a premeditării apărării în cazul legitimei apărări, a existenței legitimei apărări reciproce, a legitimei apărări la legitima apărare, a ripostei deviate în cazul apărării, precum și a apărării din culpă în cazul atacului.

Demersul științific întreprins prin analiza scuzei provocării a avut în vedere aspecte controversate atât în practică cât și în doctrină cu privire la coexistența recidivei cu scuza provocării, a legitimei apărări cu scuza provocării, precum și a provocării din culpă ori a provocării cu premeditarea.

Nu mai puțin lipsit de importanță pentru studiul de față, este și analiza comparativă și în detaliu a instituțiilor legitimei apărări și scuzei provocării pe care am realizat-o în lumina dispozițiilor internaționale a 42 de state din Europa, Asia, Africa și Statele Unite ale Americii.

Noul Cod penal reglementează legitima apărare în articolul 19 din partea generală.

Potrivit acestui articol:

(1) Este justificată fapta prevăzută de legea penală săvârșită în legitimă apărare.

(2) Este în legitimă apărare persoana care săvârșește fapta pentru a înlătura un atac material, direct, imediat și injust, care pune în pericol persoana sa, a altuia, drepturile acestora sau un interes general, dacă apărarea este proporțională cu gravitatea atacului.

(3) Se prezumă a fi în legitimă apărare, în condițiile alin. (2), acela care comite fapta pentru a respinge pătrunderea unei persoane într-o locuință, încăpere, dependință sau loc împrejmuit ținând de aceasta, fără drept, prin violență, viclenie, efracție sau alte asemenea modalități nelegale ori în timpul nopții.

Conform celor mai importante opinii exprimate în doctrina dreptului penal român, necesitatea reglementării instituției legitimei apărări a avut la bază realitatea vieții sociale redată de existența unor situații extreme, când ordinea de drept este tulburată ca urmare a unei agresiuni din partea unei persoane asupra alteia și când, numai printr-o ripostă imediată este posibilă înlăturarea atacului și restabilirea ordinii de drept încălcate de agresor¹.

---

¹ G. Antoniu, Vinovăția penală, Ed. Academiei, București, 2002, p.272;

Pe de-altă parte însă, în situații de conflict, chiar atunci când acestea ar fi provocate sau însoțite de comportări ilicite, nimănui nu îi este îngăduit să-și facă singur dreptate, să recurgă la acte sau procedee incompatibile cu ordinea de drept pentru a-și apăra interesele legitime, împotriva persoanelor cu care s-ar afla în conflict. Astfel că, ”singura cale de a riposta ar rămâne aceea de a apela la intervenția organelor competente să restabilească ordinea de drept. Totuși, aceeași realitate a vieții sociale a demonstrat că salvarea de la un pericol ce amenință individul nu e posibilă decât printr-o acțiune de apărare imediată, efectuată de cel aflat în primejdie sau de către alte persoane care i-ar veni la timp în ajutor”².

Până la noua reglementare a legitimei apărări în doctrină s-a admis faptul că dreptul de apărare nu decurge din înseși dispozițiile legii, care prevăd legitima apărare, fiindcă nici legitima apărare, nici celelalte cauze care exclud caracterul penal al faptei nu acordă nimănui dreptul de a încălca legea. Mai mult, inexistența vinovăției și a răspunderii penale, în cazul faptei săvârșite în legitimă apărare nu este consecința vreunui drept, natural ori creat de lege, ci a faptului că cel aflat în legitimă apărare este constrâns de nevoia imediată de a se apăra, să acționeze pentru respingerea atacului.³

Se considera că, indiferent de gradul de constrângere reală pe care-l exercită atacul asupra conștiinței și voinței făptuitorului, este evident, apreciază autorul, că reacția acestuia nu întrunește condiția unei intenții vinovate, adică a unui dol penal caracterizat prin animus nocendi, ci pe aceea a unei atitudini conștiente de autoapărare caracterizată prin animus defendendi și că această poziție subiectivă,

---

² V. Dongoroz, op.cit., p. 311;

³ C.Bulai, B.N. Bulai, Manual de drept penal, partea generală, Ed. Universul Juridic, București, 2007, p.240;

departe de a exprima o stare de antisociabilitate, se manifestă dimpotrivă ca o reacție psihică normală a oricărei persoane care se află în fața unui pericol grav.⁴

Au fost autori care au interpretat instituția legitimei apărări în reglementarea Codului penal anterior ca având un caracter socialmente util deoarece prin aceasta se respinge un atac injust, care constituie infracțiune. Și această opinie a fost respinsă deoarece nu poate fi considerată ca utilă din punct de vedere social uciderea sau vătămarea gravă a unei persoane, chiar agresoare. De aceea, fapta săvârșită în legitimă apărare este păgubitoare pentru societate, iar înlăturarea vinovăției nu se întemeiază pe o presupusă utilitate socială, ci pe lipsa libertății de acțiune a celui aflat sub amenințarea atacului⁵

Adăugăm celor de mai sus și ideea unor specialiști conform căreia, în conținutul legitimei apărări se circumscrie și protecția bunurilor, însă, conform Convenției Europene a Drepturilor Omului, această protecție este limitată, în sensul că protecția unui bun nu poate justifica atingerea dreptului la viață a agresorului⁶.

O problemă care i-a preocupat pe juriști a fost aceea de a explica care este fundamentul pe care se întemeiază legitima apărare ca o cauză care înlătură caracterul penal al faptei.

Așa cum s-a arătat în doctrina străină mai veche, în justificarea legitimei apărări de-a lungul timpului s-au conturat diferite păreri și teorii cum ar fi teoria

---

⁴ N. Giurgiu, *Legea penală și infracțiunea*, Ed. Gama, Iași, 1996, p.374;

⁵ C. Bulai, B.N. Bulai, *op.cit.*, p. 241;

⁶ N. Giurgiu, *Drept penal general*, Ed. Cantes, ediția a II-a, Iași, 2000, p.379; F.D. Dăscălescu, *Legitima apărare în contextul evoluției legislative preconizate în cadrul proiectului noului Cod penal*, în *Dreptul nr. 1/2004*, p.118;

dreptului natural (*naturalis ratio permittit se defendere*) ori s-a susținut că reacțiunea cu forța la o agresiune ar izvorî din natura lucrurilor.⁷

Sub aspectul reglementărilor existente în Codul penal anterior, legitima apărare se fundamenta pe ideea că săvârșirea faptei prevăzute de legea penală era determinată de o constrângere morală prin imposibilitatea determinării libere a voinței celui care ripostează la un atac.

În această concepție, legitima apărare constituie o cauză de înlăturare a vinovăției, fapta continuând să constituie o faptă prevăzută de legea penală⁸.

În literatura juridică de sub domnia Codului penal anterior, prof. Vintilă Dongoroz sublinia că au fost autori care susțineau că legitima apărare este un drept, o cauză justificativă și deci, nu poate exista comportare ilicită, nu poate exista vinovăție atunci când o persoană exercită un drept, când invocă o cauză justificativă⁹. Profesorul respingea acest argument susținând că ”fapta prevăzută de legea penală săvârșită în legitimă apărare este comisă fără vinovăție, dar nu din cauză că persoana care a efectuat apărarea ar fi avut dreptul de a săvârși acea faptă, ci din cauză că făptuitorul, sub presiunea constrângerii exercitate de nevoia de a se

---

⁷ R.Merle, A. Vitu, în *Traité de droit criminel*, ed. Cujas, 1967, p.312, arată cu privire la fundamentul legitimei apărări că ”o primă explicație pornește de la o analiză subiectivă, psihologică, a persoanei atacate. S-a spus că această persoană nu este responsabilă, întrucât fiind supusă unui atac, trebuie considerată în stare de constrângere morală, acționând sub impulsul temerii care a declanșat instinctul de conservare”. Pornind de la ideea că este admisă legitima apărare pentru altul, autorii acestei opinii consideră că apărarea altuia nu este justificată prin instinctul de conservare. În realitate, spun aceștia, legitima apărare este o situație în mod obiectiv compatibilă cu actul justificativ;

⁸ G. Antoniu, comentariu în *Explicații preliminare ale noului Cod penal*, vol. I, ed. Universul Juridic, București, 2010, p.179;

⁹ V. Dongoroz, *op.cit.*, vol.I, p.348;

apăra a fost lipsit de posibilitatea de a-și determina și dirigi în mod liber voința; or, fără această posibilitate, nu există nici vinovăție, nici infracțiune¹⁰.

Noul cod penal vine în sprijinul opiniei care considera legitima apărare ca fiind o cauză justificativă¹¹.

Așa cum s-a subliniat în doctrină, controversa privind fundamentul legitimei apărări urma să ia sfârșit odată cu intrarea în vigoare a noului Cod penal care include legitima apărare printre cauzele justificative¹².

În literatura juridică românească mai veche, prof. I. Tanoviceanu, referindu-se la instituția legitimei apărări, cauză justificativă care înlătură infracțiunea, spunea că autorul unei fapte săvârșite în legitimă apărare poate spune după comiterea faptei ”feci sed iure feci” adică, ”am făcut dar cu drept am făcut”¹³

---

¹⁰ Idem, op.cit., p.349;

¹¹ În același sens, P. Bouzat et J. Pinatel, în *Traité de droit pénal et de criminologie*, t. I, II et III, ed. Revue internationale de droit comparé, Paris, 1963, p. 270, descriu atacul ca fiind una din cele mai expresive forme ale activității antisociale. Victima, prin risposta sa, aduce de fapt un serviciu societății prin respingerea atacului, împiedicând astfel comiterea unei infracțiuni; R. Pannain, *Manuale di diritto penale: Vol. I, Parte generale*, ed. Unione tipografico-editrice torinese, Torino, 1962, citat în D. Clocotici (teza de doctorat), p.134, spune că ”Legitima apărare este privită ca o cauză justificativă pentru toți cei care l-au asistat pe cel care ripostează, comițând alături de el acte de ripotă. Efectul produs de legitima apărare asupra acestora se produce ”in rem” spune autorul, înlăturând criminalitatea faptei.”; F. Munoz Conde în *Un caso limite entre justificacion y exculpacion: la legitima defensa putativa*, *Revista de Estudios de la Justicia*, N° 11.2009, p.6 este de părere că: ”legitima apărare trebuie să fie excepția și nu regula, limitele justificării sale trebuind să fie delimitate cu cea mai mare precizie posibilă”.

¹² I. Pascu, A-S. Uzlău, *Drept penal, partea generală*, ed. a III-a, ed. Hamangiu, București, 2013, p. 268;

¹³ I. Tanoviceanu, *Tratat de drept penal și procedură penală*, ed. a II-a, Tipografia Curierul judiciar, București., 1924;

În raport cu reglementarea din Codul penal anterior, în reglementarea noului Cod penal legitima apărare este argumentată în alt mod decât în abordările anterioare (dreptul natural), recunoscându-se în plan juridic că în anumite condiții, ordinea juridică poate să permită oricărei persoane să se apere singură cu forța când este supusă unei agresiuni, spre a se restabili astfel ordinea de drept încălcată de agresor¹⁴.

Prof. George Antoniu, făcând o analiză profundă a art.15 alin.(1), referindu-se la caracterul nejustificat al faptei ca trăsătură esențială a infracțiunii, arată că această trăsătură este o inovație a noului Cod penal, legiuitorul voind să exprime prin aceasta că lipsa cauzelor justificative “ar constitui”, la rândul ei, o trăsătură esențială a infracțiunii¹⁵.

O astfel de trăsătură nu era prevăzută în Codul penal anterior la art.17 pe considerentul că acel Cod nu reglementa instituția cauzelor justificative iar doctrina a negat folosirea acestui concept pe considerentul că, nu există nicio deosebire între aceste cauze justificative și cauzele care înlătură caracterul penal al faptei reglementate prin dispozițiile art.44 – 51 C.p. anterior.

Caracterul nejustificat al faptei prevăzute de legea penală presupune că aceasta nu este permisă de ordinea juridică¹⁶. Totuși, este posibil ca o asemenea faptă săvârșită să nu devină ilicită, întrucât săvârșirea ei în cazul concret să fie permisă de o normă legală (cauzele justificative). De exemplu, săvârșirea unui omor în legitimă apărare.

Așa cum s-a subliniat în doctrină, elementul comun al cauzelor justificative ”este acela că făptuitorul, deși conștientizează urmările faptei și consecințele acesteia, nu acționează pentru că urmărește un avantaj, interes personal etc., ci

---

¹⁴ G. Antoniu, Explicații preliminare...op.cit., p. 179;

¹⁵ G.Antoniu, Explicații preliminare ale noului Cod penal.....op.cit.p.146

¹⁶ I.Pascu, Drept penal, partea generală, ediția a II-a, ed. Hamangiu, București, 2009, .p.98

pentru că este determinat de situația, starea, împrejurarea preexistentă care justifică comiterea faptei incriminate.¹⁷

S-a subliniat că, operațiunea prin care se apreciază dacă fapta penală, în condițiile, stările, împrejurările concrete în care a fost comisă are sau nu caracter ilicit este cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de antijuridicitate.¹⁸

Cauzele justificative apar în plan juridic ca având o dublă semnificație: pe de-o parte au caracterul unor norme permissive exprimând îngăduința ordinii juridice în ansamblul ei în raport cu o faptă care corespunde unui model legal determinat, dar în același timp are și caracter de ocrotire a valorilor sociale superioare promovate de ordinea juridică în ansamblul ei, implicit a valorilor sociale care se nasc și se dezvoltă în jurul acestor valori¹⁹.

Cauzele justificative pot fi definite ca fiind acele situații reglementate de legea penală în prezența căroră o faptă conformă unei norme de incriminare, încetează să fie în contradicție cu ordinea juridică superioară devenind permisă.²⁰ Declanșarea unui asemenea conflict nu poate permite decât salvarea doar a uneia dintre aceste valori, legea conferind prioritate valorii atacate injust de către agresor²¹.

În opinia noastră, fapta comisă în legitimă apărare își pierde caracterul de infracțiune prin aceea că ea este permisă de ordinea juridică. A considera că

---

¹⁷C. Niculeanu, Definiția și trăsăturile esențiale ale infracțiunii în reglementările noului Cod penal, Revista Dreptul nr. 10/2010, .p.41;

¹⁸G.Antoniou, Noul Cod penal, vol.I(art.50-56) Editura C.H.Beck, București, 2006, p.218, citat în T.Dima, op.cit., p.107;

¹⁹ G.Antoniou, Comentariu în Explicații preliminare ale noului Cod Penal op.cit.p.172;

²⁰ T. Dima, op.cit., p.182;

²¹ F. Streteanu, op.cit., p.353;

legitima apărare este un drept, atunci caracterul justificat al ei nu și-ar mai găsi locul în rândul trăsăturilor sale esențiale.²²

În lucrare ne-am preocupat de a analiza și obiectul legitimei apărări a fost o problemă abordată în decursul timpului, exprimându-se în acest sens mai multe puncte de vedere.

Platon de exemplu, spunea că ”oricine va atenta la pudoarea unei femei libere sau a unui fiu de familie, va fi omorât fără pedeapsă de acela sau aceea pe care a ultragiat-o, de tatăl, de copiii săi, de frații săi. Bărbatul care prinde pe cineva violentând pe femeia sa este autorizat de lege a-l omori”.²³

La romani era permisă uciderea persoanei care atenta la castitate, riposta fiind asimilată cu legitima apărare. De asemenea, tot la romani legitima apărare avea loc numai relativ la persoană, iar nu și relativ la bunuri, însă riposta nu putea avea ca efect omorul și nici chiar leziunea corporală. Totodată se arăta că uneori riposta se putea îndrepta și pentru atacul care nu a fost comis împotriva persoanei care ripostează.

În dreptul canonic este restrâns dreptul de apărare legitimă la viața și integritatea corporală. Patrimoniul era apărat doar în situația în care prin atac era pusă în pericol și persoana (se dădea ca exemplu furtul pe timpul nopții). Un statut special era atribuit bunurilor care avea o anume valoare ori erau greu de a fi ”redobândite”.

---

²² Idem, p.353;

²³ Platon, De legibus IX, p. 193 citat de Tanoviceanu în op.cit., p. 935, citat în teza doctorat a lui D. Clocotici, intitulată ”Legitima apărare – scuza provocării”, sub coordonarea prof. Gr. Rîpeanu, 1971, p. 16.

În vechiul drept francez²⁴ era permisă atât apărarea vieții, cât și apărarea onoarei sau averii, iar pentru a-și produce efectele legitima apărare rămânea la hotărârea regelui.

În lucrarea prof. Tanoviceanu citată de noi, sunt enumerați unii dintre marii penaliști ai Europei sec. XV, anume Farinaceu, Jul Clarus, Carpzow, Domhauder care apreciau că există legitimă apărare și în situația când riposta este determinată de cerința apărării patrimoniului.

Era admisă riposta împotriva celui care îl pândea pe cel atacat.

Tot ca obiect al legitimei apărări mai era enumerată²⁵ viața, integritatea corporală și averea. Legitima apărare putea fi exercitată cu privire la avere timp de un an de la sustragerea ilicită a bunurilor, riposta putând fi și violentă pentru redobândirea bunurilor respective.

Chiar și în Germania, prin legea vizigotă, pe lângă viață, sănătate și onoare, ca obiect al legitimei apărări, era enumerată și proprietatea persoanei.

În dreptul sec.al XVII-lea însă, proprietarul nu avea dreptul să-l ucidă pe cel ce atentase la bunurile sale chiar și în legitimă apărare.

În anul 1673 a fost tipărită o prescurtare a lucrării ”Le droit de la nature et des gens” în care se preciza că²⁶: ”bunurile se pot apăra până la uciderea nedreptului răpitor, afară numai dacă este un lucru de mică importanță, care nu merită osteneala să ne grăbim pentru a-l scăpa. Într-adevăr bunurile ne sunt absolut necesare pentru conservarea noastră și acela care dorește să le ia pe nedrept de la cineva, nu se dovedește mai puțin vrăjmaș decât dacă ar atenta direct la viața sa. Dar într-o societate civilă, în care se poate cere ajutorul magistratului, pentru a se

---

²⁴ Tanoviceanu, op.cit., p. 918

²⁵ I. Werbőczy, A. Wagner, op.cit.;

²⁶ Citat de I. Tanoviceanu în op.cit., p. 914;

redobândi ceea ce s-a sustras, nimeni nu are, în regulă generală, permisiunea de a-și apăra bunurile în mod expres, afară de oarecare cazuri în care nu există speranța ca hoțul să poată fi chemat în judecată. De aceea este permis a fi ucis un hoț la drumul mare, un hoț de noapte, un corsar.”

Aceeași poziție era adoptată și în dreptul maghiar, proprietatea fiind și ea obiect al legitimei apărări. prof. Tanoviceanu arată în lucrarea sa că în dreptul penal din Anglia, Germania, Regatul maghiar, Rusia, Elveția, Suedia, Norvegia, Olanda, Japonia, legitima apărare avea ca obiect viața, onoarea, libertatea, bunurile.

Și în doctrina noastră mai veche, V. Dongoroz susținea că legitima apărare ar trebui să producă efecte și în cazul în care atacul este îndreptat împotriva averii²⁷.

Astăzi, în dreptul penal modern, obiectul legitimei apărări îl constituie numai valorile sociale ocrotite de legea penală, enumerate în art. 19 alin. (2) Cod penal²⁸.

Lucrarea s-a preocupat să trateze și problematica scuzei provocării.

Scuza provocării, atât în reglementarea Codului penal în vigoare, cât și în reglementarea viitorului Cod penal este o circumstanță atenuantă generală pentru săvârșirea oricărei infracțiuni în condițiile prevăzute de lege.

Legiuitorul a considerat să acorde această scuză infractorului provocat deoarece provocarea l-a împins la infracțiune, căci în lipsa ei aceasta nu s-ar fi comis.

---

²⁷ V. Dongoroz, *Drept penal*, București, 1926, p. 183;

²⁸ C. Bulai, B. Bulai, *Manual de drept penal – partea generală*, ed. Universul juridic, București, 2007; Autorii arată ”fapta (în apărare – s.n.) prevăzută de legea penală este lipsită de atributul necesității și deci nu poate constitui o apărare legitimă dacă nu este îndreptată împotriva atacatorului, ci vizează de exemplu un bun al acestuia”, p.246;

Acordarea scuzei provocării de către legiuitor are și un suport științific în sensul că este dovedit din punct de vedere medical că starea de puternică tulburare sau emoție în care se află subiectul, stabilește puterea de inhibiție a forțelor psihice a acestuia care intră în procesul de determinare a voinței de a săvârși fapta.

Datorită specificului său, scuza provocării ar putea fi confundată cu legitima apărare, însă cele două instituții se deosebesc radical din punct de vedere juridic. Astfel, dacă provocarea este doar o simplă scuză atenuantă legitima apărare în concepția noului cod penal este o cauză justificativă care înlătură caracterul penal al faptei săvârșite.

Sub aspectul conținutului celor două instituții, legitima apărare apare ca o apărare contra unui atac iminent sau în curs de executare dar neconsumat, în timp ce în cazul provocării suntem în prezența unei reacții de răzbunare, de pedepsire a provocatorului după ce a avut loc provocarea din partea acestuia.

Pe de-altă parte, actul provocator nu are intensitatea, caracterul sau condițiile legale ale unui atac contra căruia este admisă legitima apărare. Și în ipoteza în care actul provocator ar fi fost de natură să îndeplinească cerințele legitimei apărări, riposta provocatului nu ar putea fi considerată legitimă apărare deoarece ea s-a împlinit după consumarea atacului, adică s-a îndreptat contra unui atac trecut.

Autori ai dreptului penal mai vechi considerau provocarea ca făcând să se nască dreptul la apărare, explicând în acest mod micșorarea pedepsei.

Se susținea că provocatul nu este apărat de pedeapsă, dar trebuie pedepsit mai puțin aspru căci se presupune că a acționat pentru a se apăra, iar nu pentru a se vătăma²⁹, sau că cel provocat a comis infracțiunea ”mai mult pentru a se apăra decât pentru a ataca”. De altfel, infractorul nu este considerat a fi el cel vinovat de

---

²⁹ I. Tanoviceanu, Tratat de drept și procedură penală, Ediția a 2-a, Tipografia Curierul Judiciar, București, 1925, vol. II, p.245;

săvârșirea infracțiunii deoarece însăși provocarea este cea care îi produce o stare de natură a-l determina să riposteze într-o asemenea manieră.

După analizarea condițiilor de existență a legitimei apărări, dar și a scuzei provocării, din compararea celor două texte de lege a rezultat că între aceste două instituții ale dreptului penal există unele asemănări, dar și deosebiri.

I. Dintre asemănări, am identificat:

A). Dacă legitima apărare, cauză justificativă, înlătură caracterul penal al faptei și pe cale de consecință înlătură răspunderea penală scuza provocării are și ea influență asupra răspunderii penale, în sensul că nu o înlătură dar o micșorează.

B). Excesul neimputabil al legitimei apărări înlătură caracterul penal al faptei pe motivul producerii unei puternice tulburări sau temeri care a dus la depășirea unei apărări proporționale cu gravitatea pericolului și cu împrejurările în care s-a produs atacul. Scuza provocării este incidentă și micșorează răspunderea penală atunci când fapta prevăzută de legea penală a fost săvârșită sub stăpânirea unei puternice tulburări sau emoții determinate de o provocare din partea persoanei vătămate, deci pentru ca ambele instituții să fie incidente într-o cauză concretă, legiuitorul a prevăzut o condiție ce se raportează la procesele psihice interne ale persoanei, care săvârșește fapta prevăzută de legea penală.

C). Atât în cazul legitimei apărări, cel care se apără împotriva unui atac material cât și în cazul provocării cel care ripostează, o fac ca urmare a exercitării asupra lor a unor acțiuni violente.³⁰

D). Atât în cazul legitimei apărări, cât și în cazul provocării actele de violență îndreptate asupra lor trebuie să fie injuste.

---

³⁰ M.van de Kerchove, Y. Cartuyvels, Chronique de droit pénal: 1996-2000, Les Dossiers du Journal des tribunaux, ed. Larcier, 2002, p.61;

II. Dintre **deosebiri**, am identificat:

A). Legitima apărare este o cauză justificativă/de neimputabilitate și care ține de instituția infracțiunii, în timp ce scuza provocării ține de instituția pedepsei.

B). Dacă legitima apărare poate fi prezumată în condițiile legii, scuza provocării nu poate fi prezumată, ea trebuind să fie dovedită în totalitate în procesul penal.

C). Dacă legitima apărare poate fi incidentă numai în cazul unor acțiuni violente (atac material), provocarea poate fi incidentă și printr-o atingere gravă a demnității persoanei sau printr-o altă acțiune ilicită gravă.

D). Dacă legitima apărare poate fi incidentă în cazul excesului neimputabil, provocarea poate fi incidentă numai în cazul excesului scuzabil.

E). Momentul ripostei – în timp ce provocarea presupune un atac început, legitima apărare se produce mai înainte ca atacul să fi fost început și totdeauna mai înainte ca atacul să fi fost consumat³¹.

Între legitima apărare și circumstanța atenuantă a provocării există și o corelație puternică, în sensul că, în numeroase cazuri petrecute în practica judiciară atunci când instanțele au considerat că nu sunt îndeplinite condițiile excesului neimputabil au făcut aplicarea scuzei provocării:

De exemplu, Înalta Curte de Casație și Justiție a decis³² în 2006 că, în cazul în care inculpatul a săvârșit fapta de omor asupra victimei, după ce atacul acesteia constând în lovituri aplicate cu pumnul a încetat, nu sunt întrunite condițiile legitimei apărări prevăzute în fostul art. 44 alin. (2), actualul art. 19 noul Cod penal, s.n., întrucât, pe de o parte, nu sunt întrunite condițiile unui atac imediat, iar

---

³¹ N.T. Buzea, .op.cit., p. 560; în același sens, H-D. Bosly, M-A Beernaert, Les infractions, Volumul 2, Collection Droit pénal, ed. Larcier, 2010, p.374;

³² I.C.C.J., secția penală, decizia nr. 785 din 7 februarie 2006;

pe de altă parte, atacul victimei nu prezintă un pericol care să amenințe grav viața inculpatului, mijloacele folosite de victimă în atacul său nefiind în măsură să justifice riposta inculpatului. În acest caz, sunt incidente, însă, prevederile fostului art. 73 lit. b), actualul art. 75 alin. (1) lit. a) noul Cod penal s.n., deoarece inculpatul a săvârșit fapta de omor în condițiile unei puternice emoții și tulburării cauzate de modul agresiv în care s-a comportat victima.

Tot astfel, Înalta Curte a decis³³ în 2009 că, în primul rând, legitima apărare presupune ca atacul material, direct și injust pentru înlăturarea căruia persoana săvârșește o faptă prevăzută de legea penală să fie imediat - iminent sau actual. Nu se află în stare de legitimă apărare, persoana care săvârșește fapta prevăzută de legea penală după scurgerea unui interval de timp de la consumarea atacului, în timp ce victima se retrăgea în fugă, întrucât atacul nu era nici iminent și nici actual. În al doilea rând, circumstanța atenuantă legală a provocării presupune săvârșirea infracțiunii sub stăpânirea unei puternice tulburări sau emoții, determinată de o provocare din partea persoanei vătămate, iar nu a altei persoane, produsă prin violență, printr-o atingere gravă a demnității sau prin altă acțiune ilicită gravă. Prin urmare, și în opinia noastră, circumstanța atenuantă legală a provocării nu poate fi reținută dacă făptuitorul nu a avut certitudinea că violența a fost exercitată de persoana vătămată.

Delimitarea legitimei apărări de scuza provocării se poate deduce tot din analiza comparativă a celor două texte de lege.

În primul rând, este de observat că în cazul ambelor instituții riposta are loc ca urmare a unor acțiuni violente îndreptate împotriva celui care se apără sau a celui provocat . Dacă în cazul legitimei apărări apărarea se face împotriva unui atac material violent care pune în *pericol grav* (cum prevedea Codul penal anterior,

---

³³ I.C.C.J., secția penală, decizia nr. 945 din 17 martie 2009;

s.n.) persoana sau drepturile celui atacat ori interesul obștesc, în cazul scuzei provocării legiuitorul vorbește doar de **violență** fără a mai preciza altceva, cum o face în cazul legitimei apărări. Ca urmare, se poate concluziona că ceea ce delimitează legitima apărare de scuza provocării este **intensitatea violenței, a mijloacelor prin care se produce și a împrejurărilor** în care a avut loc.

Astfel, dacă actele de violență **nu au pus în pericol** persoana sau drepturile celui atacat și s-a ripostat prin săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală în această situație nu mai suntem în prezența legitimei apărări, ci eventual a scuzei provocării. Prin urmare **intensitatea** actelor de violență cu care se comite atacul și pericolozitatea acestora indiferent de forma sub care ele se manifestă este aceea care face diferența între legitima apărare și provocare. Dacă actele de violență nu sunt de o intensitate și pericolozitate care să pună în condițiile concrete săvârșirii faptei în pericol grav persoana sau drepturile celui atacat, nu suntem în prezența legitimei apărări.

De exemplu, Înalta Curte de Casație și Justiție a decis³⁴ în 2004 că, fapta unei persoane de a pătrunde în casa fostei sale concubine, de a insista să reia conviețuirea, trăgând de hainele ei și rupându-le, urmată de lovirea cu pumnul în față a soțului acesteia care a intervenit în apărarea femeii nu constituie un atac de natură a pune în pericol grav persoana acesteia. Riposta soțului femeii de a lovi în cap cu toporișca pe agresor nu îndeplinește, sub acest aspect, condițiile unei apărări legitime prin depășirea limitelor din cauza tulburării sau temerii, prevăzută în fostul art. 44 alin. (2) și (3), actualul art. 19 noul Cod penal s.n., din lipsa gravității pericolului cauzat de atacul victimei. Într-o atare situație, suntem de părere și noi, sunt incidente prevederile fostului art. 73 lit. b), actualul art. 75 alin.(1) lit.a) s.n.,

---

³⁴ I.C.C.J., secția penală, decizia nr. 6279 din 25 noiembrie 2004.

fapta fiind săvârșită sub stăpânirea unei puternice tulburări determinată de provocarea persoanei vătămate, produsă prin violență.

Un alt element comun pe care îl au cele două instituții și care delimitează legitima apărare de scuza provocării îl constituie săvârșirea faptei prevăzute de legea penală ca urmare a unor reacții declanșate în procesele psihice ale persoanei atacate sau provocate.

În cazul legitimei apărări justificate legiuitorul cere condiția ca săvârșirea faptei prevăzute de legea penală să se fi produs ca urmare a producerii unei tulburări sau temeri care a dus la depășirea unei apărări proporționale cu gravitatea pericolului și cu împrejurările în care s-a produs atacul, în timp ce în cazul scuzei provocării, fapta prevăzută de legea penală a fost săvârșită sub stăpânirea unei tulburări sau emoții. În cazul scuzei provocării, este de observat că legiuitorul nu mai vorbește de temeri ca în cazul legitimei apărări, ci de emoții.

Tocmai această deosebire marchează în opinia noastră diferența între legitima apărare justificată și scuza provocării.

Dacă în cazul legitimei apărări justificate cel ce se apără, depășește proporția dintre atac și apărare, acest lucru se datorează temerii sau fricii declanșate de atacul material dezlănțuit care-i pune în pericol viața fiind speriat, în cazul scuzei provocării, persoana provocatoare prin acțiunea violentă ia prin surprindere persoana provocată fapt ce îi creează acesteia nu o temere, ci o emoție în baza căreia ripostează prin săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală.

În raport de aceste procese psihice explicate deja anterior, observăm că scuza provocării derivă din neîndeplinirea condițiilor privind excesul justificat în cazul legitimei apărări.

Astfel, dacă depășirea limitelor unei apărări proporționale nu se datorează unei stări de tulburare sau temeri, provocate de atac, atunci nu mai suntem în prezența legitimei apărări.

Este posibil ca atacul să nu fi provocat o stare de tulburare sau de temere, dar datorită luării prin surprindere a celui atacat acesta să riposteze prin săvârșirea unei infracțiuni sub stăpânirea unei emoții create de cele întâmplare, astfel că pot fi incidente prevederile referitoare la scuza provocării.

Deoarece nu toți indivizii sunt la fel sub raportul trăirilor interne rezultă că anumite acte de violență cât de mici pot produce efecte diferite, în funcție de categoria din care face parte individul provocat.

Legiuitorul, vorbind în cazul scuzei provocării de săvârșirea infracțiunii sub stăpânirea unei **puternice tulburări sau emoții**, admite că această instituție va fi incidentă selectiv, adică nu pentru orice tulburare sau emoție, ci numai atunci când se constată că acestea au fost puternice. Astfel că, dacă actul violent nu a fost de natură să provoace în psihicul persoanei o puternică tulburare sau emoție, dispozițiile art. 76 alin. (1) lit. a) nu vor fi incidente.

Lucrarea s-a preocupat a analiza și unele situații speciale privind legitima apărare și scuza provocării. De asemenea, am analizat și legitima apărare din perspectiva CEDO.

Cercetarea noastră s-a îndreptat și către prezentarea reglementării legitimei apărări și a scuzei provocării din perspectiva a 42 de state ale lumii cum ar fi cele din Europa, Asia, Africa, dar și Statele Unite ale Americii.

În final, ca urmare a acestei analize complexe a celor două instituții am formulat concluzii, dar și propuneri de lege ferenda.

1. După cum am observat că, la nivel practic s-au ridicat unele probleme referitoare la existența sau nu a premeditării apărării în cazul legitimei apărări, a existenței legitimei apărări reciproce, a legitimei apărări la legitima apărare, a ripostei deviate în cazul apărării, precum și a apărării din culpă în cazul atacului, a coexistenței recidivei cu scuza provocării, a legitimei apărări cu scuza provocării, precum și a provocării din culpă ori a provocării cu premeditarea, considerăm că

demersul nostru științific aduce o contribuție importantă activității teoretice și practice a delimitării lor, date fiind numeroasele puncte de vedere exprimate în literatura de specialitate, multora dintre ele achiesând și noi.

2. Analizând legitima apărare din perspectiva Curții Europene a Drepturilor Omului în interpretarea dispozițiilor incidente din Convenția Europeană a Drepturilor Omului am constatat că România are o legislație lacunară atunci când este folosită forța armată de către *agentul autorității* în caz de legitimă apărare, dar și în situația folosirii acesteia în cazul unei revolte, drept pentru care am considerat să formulăm și o propunere de lege ferenda pe acest aspect.

3. În studiul de față, am analizat comparativ și în detaliu instituțiile legitimei apărări și scuzei provocării în lumina dispozițiilor internaționale a 41 de state din Europa, Asia, Africa și Statele Unite ale Americii. Ca urmare am tras următoarele concluzii:

3.1. În țările a căror legislație am prezentat-o nu am întâlnit clasificarea bipartită (cauze justificative și de neimputabilitate, pentru legitima apărare) prin care să fie înlăturată infracțiunea sau caracterul penal al faptei, cu excepția Belgiei unde legitima apărare este menționată în rândul cauzelor justificative.

4.2. Când sunt precizate condițiile atacului, în niciun dintre țări nu se specifică ca atacul să fie material, ceea ce în opinia noastră lasă loc de interpretare.

4.3. În legislația unor state, în cazul legitimei apărări, printre valorile puse în pericol prin atac sunt menționate și bunurile persoanei, precizare care la noi lipsește, valorile apărate ținând de atributele persoanei fizice.

4.4. În unele țări (Malta și Marele Ducat de Luxembourg) legitima apărare este reglementată prin prisma infracțiunilor contra vieții, sănătății și integrității corporale.

4.5. Nu toate țările trecute în revistă în studiul nostrum reglementează legitima apărare prezumată sau săvârșită în timpul nopții, în timp ce alte țări au o

reglementare mult mai consistentă față de cea din legislația noastră în ceea ce privește ”legitima apărare prezumată”.

4.6. Nu în toate țările analizate găsim o reglementare complete a ”excesului justificat” și a ”excesului scuzabil” în materia legitimei apărări., cât și a consecințelor depășirii legitimei apărări în astfel de situații.

4.7. În unele țări am întâlnit reglementări foarte importante în materia legitimei apărări, cât și a consecințelor depășirii limitelor ei.

4.8. Instituția legitimei apărări este reglementată în toate țările analizate fiind universal, și cu unele nuanțe specific fiecărei țări.

4.9. În raport cu unele țări, apreciem că reglementarea legitimei apărări în Codul penal român este superioară, dar perfectibilă în raport cu unele situații și cerințele CEDO.

4.10. Statele Unite ale Americii au o reglementare pe cât de distinctă pe atât de asemănătoare cu cea a altor țări, inclusiv cu a României, legiuitorul american făcând distincția între forța și forța armată cu care se poate riposta, impunând uneori și obligația de retragere a victimei, de evitare a riposteii împotriva atacului. De asemenea, într-o reglementare se prevede expres că legitima apărare nu se aplică dacă atacul este urmarea provocării din partea chiar a victimei ce a ripostat.

În procesul de îmbunătățire a legislației penale române cu privire la reglementarea legitimei apărări sau scuzei provocări apreciem că pot fi avute în vedere câteva propuneri de lege ferenda.

1. Cu privire la actul de apărare săvârșit din culpă ce poate să se realizeze în cazul legitimei apărări.

Așa cum am menționat deja, s-a susținut ideea în doctrină conform căreia atât timp cât justificarea este permisă și are în vedere în principiu o apărare și un

rezultat intenționat, aceasta totuși nu ar înlătura aceeași justificare și în cazul unui rezultat culpabil.

Apreciem și noi că formularea art. 19 alin. (2) noul Cod penal este controversată deoarece exprimarea legiuitorului ”fapta pentru a înlătura un atac” tinde să conducă la interpretarea că fapta săvârșită în apărare trebuie să fie intenționată.

Așa cum s-a subliniat, o interpretare extensivă a acestei formulări nu ar fi totuși oportună, ea trebuind a fi înțeleasă în sensul ei strict, și anume acela că acțiunea trebuie să fie săvârșită pentru a înlătura un atac, și nu fapta în întregul ei³⁵. Așa cum am mai arătat, chiar și o decizie a fostului Tribunal Suprem a admis legitima apărare chiar în cazul unei apărări praeterintenționate³⁶.

De aceea, propunem de lege ferenda modificarea textului legal în varianta ”*fapta pentru a înlătura un atac comisă cu intenție sau din culpă*”, aceasta fiind oportună pentru ca legiuitorul să uniformizeze aceste puncte de vedere diferite cu privire la această interpretare.

2. Având în vedere că, însăși Curtea Europeană a Drepturilor Omului a subliniat constant prin hotărârile pe care le-a pronunțat³⁷ că, în legislația României există profunde lacune în ceea ce privește reglementările clare și fără urmă de echivoc cu privire la folosirea forței armate de către **agentul autorității** în caz de legitimă apărare, dar și la folosirea forței în cazul unei revolte, considerăm necesar să formulăm o propunere de lege ferenda în acest sens. Astfel, considerăm că asemenea mențiuni ar trebui expres prevăzute de legiuitor într-o viitoare reglementare printr-o lege specială pentru a nu mai exista confuzii ori modalități

---

³⁵ În același sens, F. Streteanu, op.cit., p. 365;

³⁶ T.S., s.pen., dec. nr. 2515/1976, în RII, p. 235;

³⁷ A se vedea pe larg, Capitolul III, §1 din lucrare;

distincte de interpretare și aplicare a dispozițiilor privind legitima apărare în împrejurările arătate mai sus.

3. Cu privire la legitima apărare aparentă (putativă) așa cum ne-am exprimat punctul de vedere în analiza condițiilor atacului din cuprinsul lucrării, și așa cum am observat că și în Codul penal letonian legiuitorul a reglementat expres o astfel de împrejurare, apreciem să facem o propunere de lege ferenda pentru ca legitima apărare putativă, dezbătută de altfel în doctrina noastră, să fie expres prevăzută și de Codul nostru penal.

Aducem ca exemplu aici situația în care atacul ”aparent” provine de la o persoană care manevrează amenințător un șarpe din cauciuc sau orice alt instrument, dar care are toate atributele de a fi considerat de victimă unul real. În această situație apreciem că riposta victimei este în legitimă apărare chiar dacă atacul a fost unul aparent.

4. Așa cum arătat în secțiunea dedicată legitimei apărări în situații speciale, un punct de controversă există în situația în care victima unui atac poate evita să riposteze fie prin fugă, fie prin apelarea la ajutorul altei persoane/autorităților. Ne-am exprimat deja opinia că deși într-o situație dată pot interveni asemenea împrejurări, ele nu vor exclude legitima apărare dacă cel atacat alege să riposteze.

Mai mult, chiar și legiuitorul Codului penal din Armenia, în cuprinsul alin. (3) precizează că, persoana este îndreptățită a riposta în legitimă apărare chiar dacă are posibilitatea de a evita atacul ori de a apela la ajutorul unei alte persoane sau de la autorități, indiferent de statutul sau poziția oficială a acesteia.

Având în vedere că această împrejurare este expres reglementată și în cadrul altor legislații penale, spre exemplu Armenia, Estonia, pentru a unifica și disputele din doctrină cu privire la existența sau nu a legitimei apărări în asemenea situații, ne exprimăm intenția de a face o nouă propunere de lege ferenda astfel ca această dispoziție să fie inclusă în cuprinsul art. 19 din Codul penal român.

5. Cea mai interesantă reglementare este aceea a Codului penal al Marelui Ducat de Luxembourg. Legiuitorul a prevăzut o inovație din punctul nostru de vedere, care constă în aceea că, legitima apărare nu aplicabilă dacă făptuitorul a săvârșit infracțiunea-ripostă împotriva părinților sau altor ascendenți legitimi, ori împotriva părinților naturali.

Suștinem această dispoziție și propunem de lege ferenda să fie adoptată de legiuitorul penal român în aceeași formă, dat fiind numărul mare de infracțiuni săvârșite în România ultimilor ani împotriva părinților ori altor ascendenți, făptuitorii prevalându-se uneori de această cauză justificativă. Suntem de acord cu interesul și protejarea pe care legiuitorul din Luxembourg o acordă acestora prin asemenea prevederi legale.

6. Cu privire la admiterea provocării din culpă în doctrină a fost exprimat mai multe puncte de vedere pe care le-am enunțat deja în cuprinsul lucrării.

Noi considerăm că atât timp cât actul de provocare, chiar comis din culpă pe plan subiectiv, a fost apt de a produce o puternică tulburare victimei, reținerea acestei atenuante legale este incidentă.

Pe cale de consecință, pentru a unifica disputele doctrinare exprimate în acest sens, apreciem că ar fi oportună modificarea textului legal care să facă referire la elementul subiectiv al actului provocator, în sensul că se poate înfățișa sub forma atât a intenției, cât și a culpei. Astfel, s-ar uniformiza atât doctrina, cât mai ales practica instanțelor în soluționarea unor asemenea spețe.

BIBLIOGRAFIE

I. Doctrină română. Tratat, cursuri, monografii, studii publicate în reviste de specialitate (în ordine alfabetică)

1. Adochiței D., Circumstanța atenuantă a provocării în practica judiciară, Buletin Intern nr. 2/1990
2. Agathon M., Allen D. F., Amado-Boccaro I., Anquetil N., ș.a., Dicționar de psihiatrie și de psihopatologie clinică, Ed. Larousse, Paris, 1993
3. Antoniu G., comentariu în Explicații preliminare ale noului Cod penal, vol. I, ed. Universul Juridic, București, 2010
4. Antoniu G., Noul Cod penal, vol.I(art.50-56) Editura C.H.Beck, București, 2006
5. Antoniu G., Vinovăția penală, Ed. Academiei, București, 2002
6. Basarab M., Drept penal partea generală, Tratat, vol. I, Ed. Lumina Lex, București, 2005
7. Biro L., Considerații referitoare la depășirea limitelor legitimei apărări, în R.R.D., nr. 3/1970
8. Bulai C., Bulai B., Manual de drept penal – partea generală, ed. Universul juridic, București, 2007

9. Buzea N., *Infracțiunea penală și culpabilitatea. Doctrină, legislație, jurisprudență*, Tipografia Sabin Solomon, 1944
10. *Codul Calimach*, Ed. Academiei, București, 1955
11. Daneș Șt., *Considerații asupra circumstanței atenuante a provocării*, în R.R.D. nr.5/1984
12. Dăscălescu F.D., *Legitima apărare în contextul evoluției legislative preconizate în cadrul proiectului noului Cod penal*, Revista Dreptul, nr. 1/2004
13. *Dicționar Explicativ al Limbii Române*, Editura Universul Enciclopedic, București, 1996
14. Dima T., *Drept penal partea generală*, Ed. Hamangiu, 2007
15. Dima T., *Drept penal partea generală*, ed. Hamangiu, 2014
16. Dima T., Naghi C., *Instituția legitimei apărări după modificarea suferită prin Legea nr. 169/2000*, în Dreptul nr. 7/2003
17. Dobrinescu I., în J.N. nr. 4/1957, p. 641
18. Dobrinoiu V. ș.a., *Drept penal partea generală*, Ed. Atlas Lex, București, 1996
19. Dobrinoiu V., Dima T., Chiș I., Pascu I., Păun C., Gorunescu M., Hotcă M.A., Dobrinoiu M., *Noul cod penal comentat, partea generală*, ed. Universul Juridic, București, 2014

20. Dobrinou V., Neagu N., Drept penal partea specială, Teorie și practică judiciară, Ed. Wolters Kluwer, București, 2009
21. Dongoroz V., Drept penal, București, 1926
22. Dongoroz V., Drept penal, București, 1939
23. Dongoroz V., Explicații teoretice ale Codului penal român, vol. I, ediția a II-a, Editura Academiei Române, 2003
24. Dongoroz, Kahane S., Oancea I, Fodor I, Iliescu N, Bulai C, Stănoiu R, Explicații teoretice ale Codului penal, vol. I, București, ed. Academiei RSR, 1969
25. Gh. Diaconu, Teorii moderne asupra esenței și scopului pedepselor, R.D.P. nr. 3/2000
26. Gheorghe E., Giugariu M., Înțelesul noțiunii de violență, ca act de provocare, în J.N., nr. 7/1965
27. Giurgiu N., Legea penală și infracțiunea, Ed. Gama, Iași, 1996
28. Giurgiu N., Drept penal general, Ed. Cantes, ediția a II-a, Iași, 2000
29. Giurgiu N., Răspunderea și sancțiunile de drept penal, Ed. Neuron, Focșani, 1995
30. Griga I., Drept penal – partea generală, Teorie, jurisprudență și aplicații practice, ediția a II-a, Ed. Fundației România de Măine, București 2007

31. Grigoraș J., Individualizarea pedepsei, Ed. Științifică, 1969
32. I. Tanoviceanu, Tratat de drept și procedură penală, Ediția a 2-a, Tipografia Curierul Judiciar, București , 1925
33. Ionescu V, Legitima apărare și starea de necesitate, ed. Științifică, București, 1972
34. Ionescu V.A. în Legitima apărare și Starea de necesitate, Ed. Științifică, București, 1972
35. J. Grigoraș, Individualizarea pedepsei, Ed. Științifică, București, 1969
36. Legiuirea Caragea, Ed. Academiei, București, 1958
37. Loghin O., Toader T., Drept penal român, Ed. Șansa, București, 1994
38. Matei D.G., Ulmeanu P., Legitima apărare în condiții speciale, în R.D.P. nr. 2/2007
39. Mitrache C., Drept penal român, partea generală, Ed. Șansa S.R.L., București, 1997
40. Mitrache C., Drept penal român, partea generală, ediția a III-a revăzută și adăugită, Casa de editură și presă ȘANSA, București, 1997
41. Niculeanu C., Despre conținutul juridic al legitimei apărări reglementată de art. 44 alin. 21, în Dreptul nr. 8/2003

42. Niculeanu C., Definiția și trăsăturile esențiale ale infracțiunii în reglementările noului Cod penal, Revista Dreptul nr. 10/2010
43. O. Brezeanu, De la individualizarea la personalizarea sancțiunilor, R.D.P. nr. 1/2000
44. Oancea I., Drept penal, partea generală, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1971
45. Papadopol V., Popovici M., Repertoriu alfabetic de practică judiciară în materie penală pe anii 1976-1980, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1982
46. Pascu Șt., Hanga Vl., Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R., vol. II, Ed. Științifică, București, 1958
47. Pascu I, Drept penal partea generală, ediția a II-a, Hamangiu, 2009
48. Pascu I., Explicații preliminare ale Noului Cod penal, Ed. Universul Juridic, București, 2010
49. Pascu I., Legitima apărare în noua reglementare, în R.D.P. nr. 1/2003
50. Pașca V., Curs de drept penal, partea generală, ediția a II-a actualizată cu modificările noului Cod penal, ed. Universul Juridic, 2012
51. Pastion P.I., Papadopolu M.I., Codul penal adnotat, ed. Librăriei Socec&Comp., 1922
52. Pop T. Drept penal comparat – partea generală, Cluj, 1924,

53. Popescu-Neveanu P., Dicționar de psihologie, Ed. Albatros, București, 1978
54. Scripcaru Gh., Scripcaru C., Gurițescu T., Grămad S. ă, Excesul justificat. Probațiunea medico-legală, în RDP nr. 3/2003
55. Sillamy N., Larousse – Dicționar de psihologie, Ed. Univers enciclopedic, București, 1998
56. Sima C., Codul penal adnotat cu practică judiciară 1969-2000, Ed. Lumina Lex 2000, București
57. Sima C., Codul penal adnotat cu practică judiciară 1969-2000, Ed. Lumina Lex, București, 2000
58. Streteanu F., Nițu D, Drept penal partea generală, curs universitar, vol. I, ed. Universul juridic, 2015,
59. Tanoviceanu I, Tratat de drept și procedură penală, vol I, ed. a II-a, 1924
60. Tanoviceanu I., Tratat de drept penal și procedură penală, ed. a II-a, Tipografia Curierul judiciar, București., 1924;
61. Ungureanu, Drept penal – partea generală, Ed. Lumina Lex, București, 1995
62. Vasiliu T. și colab., Codul penal al R.S.R. comentat și adnotat, partea generală, Ed. Științifică, București, 1972
63. Zolyneak M., Drept penal, Partea generală, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, vol. I, 1973

II. Doctrină străină. Tratatate, cursuri, monografii, studii publicate în reviste de specialitate (în ordine alfabetică)

1. Akdemir S., La Légitime Défense en Droit Pénal Musulman et en Droit Pénal Romain”, A. Ü. İlâhiyat Fakültesi İslâmi İlimler Enstitüsü Yayınları, 5, 1982
2. Boehmer J.S.F., Observationes selectae ad Bened. Carpzovii ... Practicam novam rerum criminalium imperialem Saxoniam quibus Praeaudati Auctoris .... accessit index locupletissimus, Fr. Varrentrapp, 1759, quaestionem XXX nr. 59/64
3. Bosly H-D., Beernaert M-A, Les infractions, Volumul 2, Collection Droit pénal, ed. Larcier, 2010
4. Bouzat P., Pinatel J., în Traité de droit pénal et de criminologie, t. I, II et III, ed. Revue internationale de droit comparé , Paris, 1963
5. Bowyer G, The English Constitution: A Popular Commentary on the Constitutional Law of England, ed. J. Burns, 1841
6. Buffone G., Magistrato Ordinario, Condizioni e limiti dell'uso legittimo delle armi, Altalex, Italia, 2007
7. Carrara F., Programma del corso di diritto criminale: Parte generale, Vol.1, ed. Fratelli Cammelli, 1897

8. Cartuyvels Y., M.van de Kerchove, Chronique de droit pénal: 1996-2000, Les Dossiers du Journal des tribunaux, ed. Larcier, 2002
9. Ch. de Valkeneer, Le droit de la police: la loi, l'institution et la société, ed. Larcier, 1991
10. Cherif H. El., Theorie de la legitime defense, etude comparee de droit francais et de droit egyptien, Ed. Rousseau, Paris, 1923
11. Constant J., Manuel de droit penal, Liege, 1959
12. Fischer G., Riedesser P., Tratat de psihotraumatologie, Ed. Trei, București, 2001
13. Garçon E., La Légitime Défense, Principes Généraux, Extrait de son Code pénal annoté (1e éd., Paris 1901) Article 328
14. Gaudemet J., "Le problème de la responsabilité pénale dans l'antiquité", dans La responsabilité pénale, Travaux du Colloque de philosophie pénale (12 au 21 janvier 1959), Paris, Dalloz, 1961
15. Geninet B., L'indispensable du droit pénal, Vol 548 - Principes (Levallois-Perret), ed. Studyrama, 2004
16. Grotius H., Despre dreptul războiului și al păcii, Ed. Științifică, București, 1968
17. Haus J.J., Principes généraux du droit pénal belge, t. I, 3e éd., ed. Gand, Librairie générale de Ad. Hoste, 1879, Bruxelles, Swinnen, 1977

- 18.** Hennau Chr, Schamps G. et Verhaegen J., 'Indispensable responsabilite' de l'entreprise, inacceptable culpabilite' collective – A propos de l'avantprojet de loi belge relative a` la responsabilite' pe'nale des personnes morales', Journal des Tribunaux, 1998
- 19.** Jakubovici M. J., Note bibliografice (Doctrina legitimei apărări, Moscova, 1967), în „Revue de science criminelle et de droit penal compare”, oct-dec. 1968
- 20.** Lambert P., Legitime defense, Postal Memorialis – Lexicue du droit penal et des lois speciales, ed. Kluwer Waterloo, 2008
- 21.** Lopez M. Y., Manuel de psychologie judiciare, Paris, 1959
- 22.** Macnab F., Traumas of Life and Their Treatment. An Application of Contextual Modular Therapy, Spectrum Publications, 2000
- 23.** Majno L., Commento al Codice penale italiano, ed 2, ed. Unione tipografico-editrice torinese, 1912
- 24.** Marchal, De l'etat de legitime defense en droit penal belge, în Revue de droit penal et de criminologie”, nr. 10/1967
- 25.** Merle R., Vitu A., Traité de droit criminel, ed. Cujas, 1967

26. Munoz Conde F., Un caso limite entre justificacion y exculpacion: la legitima defensa putativa, Revista de Estudios de la Justicia, N° 11.2009
27. Muyart de Vouglans P-F, Les lois criminelles de France, ed. Mérigot, 1780
28. Pannain R., Manuale di diritto penale: Vol. I, Parte generale, ed. Unione tipografico-editrice torinese, Torino, 1962
29. Penso G., La difesa legittima, Milano, 1939
30. Sangero B., Self-Defence in Criminal Law, ed. Bloomsbury Publishing, 2006
31. Shikara C., V. Shimajuko, Las agresiones extrapenales en la legítima defensa, Revista Jurídica Cajamarca, Revista peruana de jurisprudencia - Publicaciones especializadas - Vol. 28, 2004
32. Werbőczy I., Wagner A., Decretum Oder Tripartitum Opus Der LandtsRechten vnnd Gewonheiten des Hochlöblichen Königreichs Hungern, Formica, 1599

III. Legislație națională și internațională

A. Europa, Asia, Africa

1. Codul penal român
2. Codul de procedură penală român

3. Codul penal armean
4. Codul penal din Azerbaijan
5. Codul penal belgian
6. Codul penal bulgar
7. Codul penal elvețian
8. Codul penal estonian
9. Codul penal finlandez
10. Codul penal francez
11. Codul penal georgian
12. Codul penal german
13. Codul penal haitian
14. Codul penal islandez
15. Codul penal italian
16. Codul penal letonian
17. Codul penal luxembourgeois
18. Codul penal maltez
19. Codul penal moldovean
20. Codul penal din Mongolia

21. Codul penal din Muntenegru
22. Codul penal musulman
23. Codul penal norvegian
24. Codul penal polonez
25. Codul penal portughez
26. Codul penal sloven
27. Codul penal spaniol
28. Codul penal suedez
29. Codul penal din Tajikistan
30. Codul penal tunisian
31. Codul penal turc
32. Codul penal din Uzbekistan

B. Statele Unite ale Americii

33. Codul penal din Alabama
34. Codul penal din Alaska
35. Codul penal din Arizona
36. Codul penal din Connecticut

37. Codul penal din Florida
38. Codul penal din Hawaii
39. Codul penal din Iowa
40. Codul penal din Michigan
41. Codul penal din Missouri
42. Codul penal din Ohio

IV. Jurisprudență

1. Trib.Suprem., Sect. pen., dec. nr. 298/1979
2. Trib.Suprem, Col.pen., dec.nr. 305/1962
3. C.A. București, s. I penală, dec.nr. 102/A/26.02.2003;
4. Trib. București, secția I penală, dec. nr. 1244/A din 11 noiembrie 2004;
5. Trib. Suprem, col.penal, dec.nr. 212/1968;
6. Trib. Suprem, col.penal, dec.nr. 325/1966,
7. Trib. Suprem, secția penală, dec.nr. 1565/1976
8. Trib. Suprem, secția penală, dec.nr.354/1981;
9. C.A. Iași, dec.pen. nr. 142/1998;
10. Trib.Suprem, secția penală, dec.nr. 354/1981

11. Trib. Suprem, secția penală, dec.nr. 291/1979
12. C.S.J., s.pen., dec.nr. 1233/1999
13. C.S.J., s.pen., dec.nr. 1999/1998
14. C.S.J., s.pen., dec.nr. 3337/1998
15. C.S.J., s.pen., dec.nr. 335/1999
16. C.S.J., s.pen., dec.nr. 724/1999
17. Trib. Suprem, s.pen., dec.nr. 478/1981
18. Trib. Suprem, secția penală, dec.nr. 354 din 13.02.1981
19. CA Cluj dec.pen.nr.3653/2001
20. Trib. Suprem, col.pen., dec.nr. 600 din 5.05.1962 (nepublicată);
21. Trib. Suprem, s.pen., dec.nr. 880/1981
22. Trib. Suprem, secția penală, dec.nr. 325/1974
23. Trib. Suprem, s. I pen., dec.nr. 699/A/2004
24. Trib. Suprem, secția penală, dec.nr. 2791/1983
25. C.S.J., secția penală, dec.nr. 3337/22.XII.1998
26. Trib. Suprem, secția penală, dec.nr. 230/1980;
27. Trib. Suprem, secția penală, dec.nr. 358/1977
28. Trib. Suprem, secția penală, dec.nr. 1234/1984
29. Tj. Dolj, dec.pen.nr. 947/1980

30. Trib. Suprem, secția penală, dec.nr. 571/1980
31. Trib. Supr., col.pen., dec.nr. 123/1959
32. Trib.Suprem, s.p. dec.nr. 571/1980
33. Trib.Suprem, s.p.dec.nr. 1536/1986
34. Trib.Suprem, s.p., dec.nr. 1579/1981
35. Trib.Suprem, s.p. dec.nr. 2415/1976
36. Trib.Suprem, s.p. dec.nr. 291/1979
37. Trib. București, s II penală, sentința nr. 466/14 mai 2003;
38. Trib.Suprem, s.p. dec.nr. 35/1993
39. Trib.Suprem s.p.dec. nr. 281/1989
40. Tb. București, s.pen, st.pen. nr. 1232/2006;
41. I.C.C.J., secția penală, decizia nr. 2406 din 12 aprilie 2006;
42. I.C.C.J., secția penală, decizia nr. 686 din 26 februarie 2008;
43. Trib.Supr., secț.pen., dec.nr. 1234/1984
44. Trib.Supr. secț.pen., dec.nr. 1056/1981
45. Trib. Supr., secț. pen., dec. nr. 354/1981
46. Trib. Supr., secț. pen., dec. nr. 414/1981
47. Trib. Supr., secț. pen., dec. nr. 230/1980
48. Trib. Supr., secț. pen., dec. nr. 291/1979

49. Trib. Supr., secț. pen., dec. nr. 2135/1976
50. Trib. Supr., secț. pen., dec. nr. 532/1975
51. Trib. Supr., secț. pen., dec. nr. 969/1974
52. T.S.col.pen., dec.nr.394/1961
53. T.S., s.pen., dec. nr. 2515/1976
54. T.S.Col.pen.decizia nr. 888 din 26 iunie 1962
55. T.S. Col.pen, decizia nr. 306/1957
56. T.S. Col.pen., decizia nr. 821/1957
57. T. Regional Oltenia, dec.pen. nr. 6493/1959
58. T.S., col.pen., dec.nr. 925/1965
59. T.S., col.pen., dec.nr.123/1959
60. T.S., col.pen., dec. nr. 1329/1962
61. T.S.s.p.dec.nr.3103/1986
62. T.S. col.pen.,dec. nr. 812/1957
63. T. reg. Brașov, s.pen,. nr. 21/1957
64. T.S., col.pen, dec.nr. 668/1958
65. T.S., col.pen., sent.pen.dec.nr. 96/1975
66. Trib.Supr., dec.nr. 50/1976
67. Trib.Supr., secț.pen., dec.nr. 943/1980

68. Trib. Supr., secț. pen., dec. nr. 522/1978
69. Trib. Supr., secț. pen., dec. nr. 5/1981
70. Trib. Supr., secț. pen., dec. nr. 783/1989
71. Trib. Supr., dec. nr. 853/1989
72. C.A. Iași, dec. nr. 111 din 7 iunie 2011
73. C.A. Iași, dec. nr. 70/31.03.2011;
74. Trib. Bistrița-Năsăud, sent. pen. nr. 50/F/2010
75. Trib. Bistrița-Năsăud, sent. pen. nr. 53/F/2010;
76. Trib. Supr., secț. pen., dec. nr. 25/1980
77. Trib. Supr., secț. pen., dec. nr. 81/1976,
78. Trib. Supr., secț. pen., dec. nr. 288/1976;
79. Trib. Supr., secț. pen., dec. nr. 791/1984
80. Trib. Supr., dec. nr. 1695/1976;
81. Trib. Supr., secț. pen., dec. nr. 2051/1976;
82. Trib. Supr., secț. pen., dec. nr. 71/1976
83. C.A. București, s. II pen., dec. nr. 213/A/1994;
84. Trib. jud. Brașov, secț. pen. dec. pen. 406/1971
85. Trib. Supr., dec. nr. 71/1976
86. Trib. Supr., secț. pen., dec. nr. 54/1976

87. Trib. Supr., sect. pen., dec. nr. 767/1980
88. Trib. Supr., sect. pen., dec. nr. 475/1979
89. Trib. Supr., sect. pen., dec. nr. 1747/1976
90. Trib. Supr., sect. pen., dec. nr. 1486/1976
91. Trib. jud. Hunedoara, dec. pen. nr. 1024/1975
92. Trib. jud. Hunedoara, dec. pen. nr. 26/1979
93. Trib. jud. Suceava, dec. pen. nr. 84/1976;
94. Trib. jud. Suceava, sent. pen. nr. 27/1972;
95. I.C.C.J., secția penală, decizia nr. 4038 din 1 iulie 2005;
96. I.C.C.J., Secția penală, decizia nr. 2678 din 22 iulie 2009;
97. I.C.C.J., Secția penală, decizia nr. 3337 din 27 septembrie 2010;
98. I.C.C.J., Secția penală, decizia nr. 2935 din 6 septembrie 2011;
99. I.C.C.J., secția penală, decizia nr. 785 din 7 februarie 2006;
100. I.C.C.J., secția penală, decizia nr. 945 din 17 martie 2009;
101. I.C.C.J., secția penală, decizia nr. 6279 din 25 noiembrie 2004.
102. T.S. col. pen., dec. nr. 737/1958
103. T.S., dec. pen. nr. 896/10.02.1971
104. T.M.B. Secția I-a pen., dec. nr. 236/1993
105. T.S. col. pen., dec. nr. 1528/1963

- 106.** T.S.col.pen., dec.nr. 55/1958
- 107.** T.S.col.pen., dec.nr. 297/1962¹ T.S. col.pen., dec.pen. nr. 1513/1962
- 108.** T.S., col.pen., dec.nr.1047/1958 T.S., col.pen., dec. nr. 511/1961, în J.N. nr.3/1962, p.151;
- 109.** Decizia curții de casație italiene din 11 mai 1932
- 110.** T.S.s.p.d.1329/1985
- 111.** T.S.s.p.d.nr.131/1981
- 112.** CEDO, Marea Cameră, hotărârea McCann și alții vs. Marea Britanie, 27 septembrie, 1995, 18984/91, citată în RDP nr.4/1995, p.165;
- 113.** CEDO, Cauza Andronicou și Constantinou vs. Cyprus (86/1996/705/897), 9 octombrie 1997 (potrivit Hudoc);
- 114.** CEDO, Gheorghe Cobzaru împotriva României, publicată în Monitorul Oficial nr. 666 din 30 octombrie 2013
- 115.** CEDO, cauza Alikaj și alții, decizia nr. 47.357/08, pct. 66-77, 29 marie 2011
- 116.** CEDO, cauza Soare și alții împotriva României, 22 februarie 2011

V. Surse internet

- 1.** www.altalex.com

2. www.ledroitcriminel.free.fr
3. www.csm1909.ro
4. www.actualitesdroitbelge.be
5. www.scribd.com
6. www.scj.ro
7. www.portal.just.ro
8. www.spețe.info
9. www.inm-lex.ro
10. www.legeaz.net
11. www.web.derecho.uchile.cl
12. www.jurindex.org
13. www.vks.bg/english
14. www.admin.ch/ch/e/rs/
15. www.legislationline.org
16. www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889
17. www.legifrance.gouv.fr
18. www.gesetze-im-internet.de/englisch
19. www.pgdlisboa.pt/leis

20. www.policija.si/eng/
21. www.mjusticia.gob.es/cs/
22. www.edition.cnn.com